

STURM LÁSZLÓ

Bertók László: Visszanéző

Pro Pannonia, 2017

kritika

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

A kötet alcíme röviden így igazít el: *Írók, alkalmak, élet*. Bertók László könyve a költő alkalmi prózáját gyűjti egybe, ritkábban önmagáról, gyakran a számára otthoni tájról (Somogyról-Baranyáról), leggyakrabban költőkről, irodalmárokról (elődökről-társakról-utódokról). Emlékezések, évfordulás beszédek, ünnepi megemlékezések többnyire. Mindezt egy interjú vezeti be, és egy másik interjú zárja.

Aki a költő műhelytitkaira vágyik, először zavarba jöhet. Bertók – a mai világban szokatlanul? – nem tesz meglepő vallomásokot, nem veti magát a könnyed szellemességbe, nem törekszik meditatív tisztánlátásra. Adatokat, tényeket, évszámokat mond, helyzeteket idéz föl a pontosság aggályosságával. A föl-fölbukkanó vallomástörések, jellemzések pedig maguktól értetődőnek tűnnek. Egy-egy alkalom tisztos „letudása”? Mégis szívesen olvassuk tovább. És továbbolvasva rájöhethetünk: a tisztos feladatmegoldásban bizony ott van a többlet, ott van a műhelyvallomás. Épp a látás evidenciája, épp a józan paraszti ész, a földhözragadtság látszatát vállaló földhöz ragaszkodás a vallomássá alakuló többlet. A normális valóságlátás fönntartása, bemutatása az az izzó középpont, amely átmelegíti az írásokat, és amelytől idegen lenne a figyelemfelhívó petárdadobálás vagy a görögtűzzel bűvészkedés. Közben kirajzolódik az az út, amely a gyerekkori falusi közösség józanságát átsegítette a tudatos, világnézeti leülepedett, „intellektuális” józanságba. A csurgói érlelő diákevek utáni, versek hozta börtönbüntetés, a teljesség kegyelmét jelentő és a költészet teljességét újraindító forradalom („Nem is írtam néhány évig, de aztán a forradalom után, 1957-58 táján megint elkezdtem.”), majd a városi évek mesterei (legtöbbször megidézve: Csorba Győző), társai, költészetének beérése, gondolatibbá alakulása – ez a kötet egyik gerince.

És – a gerincre vetülő árnyékként – kirajzolódik az a gondolati ív, amely mindennek a fedezete, igazolása. Amely magától értődőségével megtéveszthet egy pillanatra, mert a sablon is hasonlóan adja magát. Bertók evidenciái azonban – *sablonosan* szólva, azonban tudunk hirtelen jobbat? – „kiküz-

dött” igazságok, átgondolt gondolatok. Tudjuk, a közhelyek szólamra kopott igazságok. Ezeket az igazságokat azonban vissza lehet nyerni. Újraelevévedve pedig ezek lesznek a leglényegibb igazságok (egy ideig, míg el nem koptatják őket megint), legalábbis azoknak, akiket nem téveszt meg szólam-szerűségük. Bertók ezen a szűk, de talán egyedül üdvözítő mezsgyén mozog.

Alapigazság, de ma akár bátorságnak számíthat kimondani, hogy élet és költészet összetartozik. Ezért újra jogaiba lép az ősi „ismerd meg önmagad” követelménye, a költészetben a téma, a társadalomban a műveltség: „Mivel azonban mindig azt írom, amit élek, általában a helyzet, a lelkiállapot, a »téma« az elsődleges, az ragadja meg, forgatja ki a formát”; „A verset meg kell élni, csak azután lehet megírni. Azután érdemes”; „Az a »jobb rész«, ha megismerjük önmagunkat, ha a lelkünk rendben van”. A *Levél egy ifjú költőhöz* tanácsai csokorba gyűjtik a tudást. Az önismeret egyben műveltség, az alkotóerő egyben hagyomány- és korismeret – és mindennek a feltétele az alázat, következménye a tartás: „Ismerd meg magad, mondom a régi igazságot, mondom magamnak is. Ismerd meg gyökereidet, családodat, őseidet. Ez akkor is tartást ad, talajt a talpad alá, ha közülük esetleg nem mindenki volt makulátlan. [...] Olvasd a nagy költőket, írókat, ismerd meg a legjobbakat azok közül, akik még élnek. [...] Légy alázatos! A nagy mű csak úgy enged magához, és úgy készül, ha tudod, hogy önmagad milyen kicsi vagy.”

A vershez (is) tudás kell. A tudáshoz pontosság. A pontosság az egész személyiséget igényli: „A vershez fölény kell. Bizonyosság. Birtokolni az egészet. Uralkodni fölötte. Minden benned van, oda nyúlsz, ahová akarsz, azt emeled föl, amit éppen jónak látsz. De inkább ösztönösen. A tudat utólagos, másodlagos. Jó, ha a kettő együtt. Hasznosabb. (Ha van ilyen.) De nem biztos, hogy a legpontosabb, a legjobb.” Talán a modernség tapasztalata, hogy a teljesség nem átlátható, nem megragadható. Viszont Bertók számára ebből nem az következik, hogy föl kellene adni. A részben megsejthető, megérezhető, valamennyire megragadható az egész: „a darabok vannak, a van van, s benne min-

den, ami volt, lesz. A vers belőlük, a darabokból készül, valahol az ismert és az ismeretlen valóság határán. S annál jobb, minél több van benne az ismeretlenből, a megfoghatatlanból”; „Nem a polihisztorok ideje ez, de a részletről mindent meg kéne tudni. Akármelyik múzsa hódít el, a részletekben a tökéletességre törekedj. Bennük van a teljesség.” (Bertók érett költészetének szándékolt és talányos töredékszerűsége és öregségverseinek elmotozó aprólékossága egyaránt itt alapozódik.) Barátjáról, Csűrös Miklósról írva szintén egyfajta egész jelenlétét méltatja, „értő és alapos elemzéseit, mindig az egész pályára tekintő észrevételeit, konklúzióit” említve. (A hatvanéves irodalmárt köszöntő írás a kötet talán legszebb, hagyományos értelemben is vallomások darabja.) A Bertók egész pályáját meghatározó elköteleződés a szülőföld mellett szintén levezethető rész és egész fenti viszonyából. A szűkebb haza kapu a tágabb(ak) felé: „haza-élménye csak annak lehet, aki szülőföld-élményét tudatosítja magában, s a haza-élményre nagyobb szükségünk van, mint bármikor, mert a ránk zúduló információözönben kényelmesebb világpolgárnak hinni magunkat, mint egy kis ország felelős gazdájának, s divat becs-mérelni, lebecsülni a talajt, melyen a láb áll”.

A jelent máshol is kritikával szemléli. Kitér a tömegtermelés „konfekció”-szerűségére, az érzelmek kiiktatására. A kínálkozó gyökértelenséggel szemben mindig a valóságban megalapozott tartást, a (táji-szellemi-közösségi) otthonhoz fűző elkötelezettséget választja és méltányolja: „Vállalni, hogy nem értenek meg azonnal, hogy nem szeretnek mindnyájan, hogy összefognak ellened, hogy nem tudod pontosan, hogy milyen lesz, mekkora lesz, mennyit ér, de az életedet teszed föl rá, de teljesen az övé vagy.” Bertók világában evidencia a felelősségvállalás, az elköteleződés, az etika. Mivel a személyiség legalább annyira érzelmek, mint ész, a választást az „idegivé” érlelt tudás, vagyis az erkölcs irányítja. Az irodalomban is: „Az írók, még ha megkeményítette is őket a kor, s versenyben a tudománnyal és technikával a rációra esküsznek is, alapjában érzelmi és etikus lények.” Az etika fő parancsai pedig: a szülőföld iránti hűség, a lakóhely otthonná élése (Pákolitzról írja: „Ha valaki ilyen batyúval indul az életbe és a Parnasszusra, az sohasem felejt el a családját, az halálig ragasz-

kodni fog a szülőhelyéhez, s új lakóhelyén is csak akkor lesz otthon, ha aprólékosan megismeri, magáévá öleli-szenvedi azt”), a közösség, a „közös ihlet” szolgálata és kiteljesítése, a megismerés „aprólékossága” és egészlélésége, a foglalkozás hivatásként való megélése.

Ez a tartás amilyen ősi, olyan lényegi. Talán a – mára paródiává koptatott – „haladás” egyetlen történelmi lehetősége: „A felelősség a legközelebbi társak, a család, a munkatársak, a pályatársak, az egyazon templomba járók kisközösségéért, a nagy titokhoz, az örök dolgokhoz való esendő emberi viszony, s a tudat és a hit, hogy az adott helyen és időben, azokban az ügyekben, amelyek ránk vannak bízva, helyt kell állnunk és helyt tudunk állni. Igen, van efféle. S ez nem kispolgári attitűd, ahogy valaki mondta róla, s pláne nem az annak pejoratív értelmében. Ez a legősibb emberi magatartásforma, a megmaradás, az előbbre lépegetés évezredek útja és hatóereje.” A világ rendje, a megismerés természete is ezt az aprómunkát és együttműködést követeli: „Hajlamos az ember arra gondolni, hogy az igazság hatalmas hegy,

egyszerre csak egyik oldalát, sőt, egyik oldalának is csak egyik részét láthatjuk, foghatjuk fel. Körbe kell járni, végig kell gondolni, el kell képzelni, hogy megközelítőleg pontos képed legyen róla. S hogy a közös igazsághoz ennél is többre van szükség. El kell mondanod a többieknek a te igazságodat, meg kell hallgatnod az övékét, aztán pedig beszélni kell róla, megvitatni s együtt fogadni el, mondani ki a pillanatnyilag teljesebb, a közöset. És vállalni a következményeket!” (Jellemző, ahogy Bertók nézete érintkezik a – mondjuk: neoliberalis? – „tolerancia”-szlogennel, de végeredményben a megvitatás és a választás-vállalás igényével túl is megy rajta, tulajdonképpen cáfolja azt.)

A vállalás vallomással jár. És bár az érzelmeket lejáratta gyakori túlfeszítésük, „az érzelmeket nem lehet megfojtani emberségünk elpusztítása nélkül”. A modern irodalom egy részének programos szenvtelensége alatt beszakad az erkölcs pallója, így irodalomként is hamis: „Aki a vallomást, bevallást konzervatívnak véli, annak valahol az embersége körül nincs rend.”

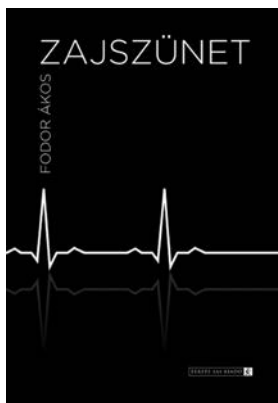
Bertók rendjében viszont még az irodalomba vetett ifjú hit is megelevenedni látszik: „a szent, a nagy, a mindenható irodalom”.

meghalunk. // Ilyesfélétet susogunk neki, / az örületben élő antilopnak” (*Ékszer*). (Pilinszky gondolati jelenlétét más versekben is tetten lehet érni Fodor Ákos *Zaj-szünet* kötetében. Például: *N. N. szobra*; *N. N. töpreng*. Mindehhez rövid kiegészítésül: Fodor Ákos „[...] édesanyja révén közelről ismerte Pilinszky Jánost. Volt valami gyerekzsúr, ahová Pilinszkyt is meghívták. Szokásos módon minden kiscyereket rohangált, tortával dobálózott, ő viszont Pilinszkyt figyelte, és nem nyugodott addig, amíg az ölébe nem ülhetett.” (L. Horváth, *i. m.*)

Ám a ritmus nem törik meg. A zeneiség ott lüktet a *Zaj-szünet* minden versében. A fentebb idézett *Posztromantikus (zene)mű*, amelynek párhuzamosai nemhogy az eukleidészi, de még a Bolyai-geometriát is meg-meghazudtolva a végtelen előtt találkoznak. Akár az út az Örök úttal, vagy a csend a Csenddel. A vers konnotációja Sári József concertója, amelynek pont ez a címe: *A Párhuzamosok, amelyek a végtelen előtt találkoznak. A Posztromantikus (zene)mű* azonban visszautal az *Akupunktúra* kötetre is, a *Pénelopé* című haikura, amelyben a posztumusz kötet versének párhuzamos szálait és bogait már korábban fölfejtette a Tarkaeszű Odüsszeusz tétlenség tervét szövő felesége. „Tétlenség tervét / szövöm éjszaka – nappal / fölfejtem azt is.”

Felelget egymásra kötet és kötet, vers és vers Fodor Ákos költészetében, aki számára a tétlenség terve s még rá annak is felfejtése előbbre való a tethnél. Miként szintén az *Akupunktúra* kötetben írja, a tett vagy a tettek vezettek el a biblikus bűnbeeséshez. Egyben talán a zen által igen nagyra tartott tökéletes kert, a kert művészetének elvesztését is féli. „Micsoda Kert volt! / Virágszándékainkat / tett-gaz verte föl” (*Ádám*).

Ez a felelgetés, a kötetek, versek zaja és zaj-szünete számunkra tágasabb játéktér, mint Fodor Ákos számára, és zen-buddhista antagónizmusként – mégsem. Hiszen ő maga írta a verseket, ám a most megjelent második posztumusz kötetet más gondozta. Így önmagára vált igazzá a Mozarttal szemben megfogalmazott, grimaszt kiváltó vers, *A tudás határaitól* című haiku: „Mozart nem tudná / fejből felmondani a / KÖCHEL-JEGYZÉK-et.”

Tudvalevő, Mozart műveinek időrendi sorrendbe szedett listája, a Köchelverzeichnis Ludwig Alois Ferdinand Ritter von Köchelről lett elnevezve, aki elsőként állított össze rendszeres jegyzéket a Mozart-művekről. Az opusok eredeti címe helyett betűk és számok állnak. Mozart tehát igencsak nagy nehézségek árán vagy még úgy sem tudná e rendszer szerint felidézni saját alkotásait, zaj-szüneteit. Miként senki nem képes visszaidézni saját tetteit, saját zaját úgy, ahogy mások látják a zaj megcselekvését, és senki nem képes a másik csendjét megélni. Talán ezért ragaszkodott Fodor Ákos a saját csendhez és az Örök Csönhdhöz. Hiszen az előbbi az elvégzett tetteket és az azok zaj-szüneteiben megnyíló tökéletes tudatot idézi, míg az utóbbi talán a valamennyiünk által tapasztalt valamennyi zaj és szünet által teremtődött pillanatot és talán annak meg nem történtét is.

Mindezek okán egy kedveskedő vagy tán nem kedveskedő, amolyan Fodor Ákos-féle kis fricskával zárom a könyvbemutatót (s egy kettősponttal, hogy a mester tegye ki a végére a pontot): „Halaszthatatlan / semmittennivalóm van. / Kérlek , ne zavarj” (*Wu-wei [2.]*).

WÉBER ANIKÓ

Haklik Norbert:

Tom Hanks a vizek felett

Scolar, 2017

„Nos, a *Csillagok háborúja* valóságos történelmi eseményeket feldolgozó dokumentumfilm, amit a földönkívüliek hagytak ránk egy hatalmas VHS-kazettán a Holdra rejtve, és az *Úrodüsszei*ában ezt

találják meg” – állítja a *Gyapjas hal* című novella főszereplője Haklik Norbert legújabb prózakötetében, amely 2017-ben jelent meg *Tom Hanks a vizek felett* címmel. A nyolc novella különálló sziget. Látszólag

semmi sem köti össze őket annak ellenére, hogy egy kötetben szerepelnek. Más a témájuk, a helyszínük, sőt még a nyelv is, amelyen megszólalnak. Hihetetlenül színes írói eszköztárat vonultat fel a szerző. Az olvasó pedig törheti a fejét: mégis milyen módon társíthatók egymáshoz a szövegek? Mitől lesz ez a kötet teljes, egész?

A fent említett, *Csillagok háborújáról* érkező szereplő egyik különös tulajdonsága, hogy hihetetlenül merész asszociációkat teremt. Egymástól egészen távoli jelenségekben is megtalálja a közös pontot, miközben a hallgatósága rég elvesztette a fonalat. Valahogy így keresi az olvasó is Haklik kötetében, mi lehet a magyarázata annak, hogy bár egymástól nagyon is különbözőek az elbeszélések, mégis egységes olvasmányélményt teremtenek.

Az egyik történet egy erdélyi faluba repít, Ceaușescu idejébe, és a mesék és balladák világát idézi. A másik Atlantába visz, ahol egy fiú emlékezik vissza gyermekkorára és a rendszerváltás idejére. Berlinben a fal leomlását idézi fel az élettől búcsúzó szereplő. De követjük az elbeszélőt egy szerkesztőségbe is, és elolvashatunk egy tárcanovellát. Ott vagyunk a Titanicon, majd a második világháború végén, nyomon követjük egy karóra sorsát, amelyre Petőfi sorait vészték, vagy épp egy mult cég névtelen szereplőinek mémjein és chatbeszélgetésén nevetünk. Különböző országok, más műfajok, eltérő történetek és eltérő elbeszélés mód. Mégis van valami, ami közös a szövegekben. Minden szereplő életébe így vagy úgy, de beleszól a politika. Nincs olyan novella, ahol a történelmi helyzet ne lenne hatással a karakterek sorsára. Lehetetlen kizárni. Bár a történelmi események sohasem kerülnek előtérbe a szövegekben, a háttérből mégis befolyásolják az egyének döntéseit, tetteit. Ezek az elbeszélések a hétköznapi emberéről, embereiről szólnak, miközben azt is sugallják: az egyén történetében mindig megbújik egy-egy nép, ország történelme is.

Emellett összeköti a novellákat az a – sikeres – törekvése is a szerzőnek, hogy minden egyes elbeszéléshez más nyelvet teremtsen. Néhol tárgyilagos, szigorúan szófukar az elbeszélés, máskor

ütemre kopognak a szavak és a mondatok, de olyan „mesélő” is akad, aki játékosan, bőbeszédűen, az élőszóhoz közelítve mondja-mondja történetét az olvasónak. Mégsem tekinthetők a szövegek csupán játéknak, stílusgyakorlatnak, ahogy azt sem érzi az olvasó, hogy elveszne a stíluskavalkádban. Ennek pedig egyetlen oka van: minden egyes történet a „saját” nyelvén szólal meg. Mindegyik novellában tökéletesen passzol a választott elbeszélés mód és stílus az adott szöveg mondanivalójához, a szereplőkhöz. Mint férj és feleség, úgy sétál végig a szövegeken a történet és a hozzá illő nyelv. Sehol sem válik erőltetetté az összepárosításuk.

Az első novella – *Történet kutyusról, aki medve volt* – például egy legendát mond el, amelyben az erdélyi ember és a medve köt életre szóló barátságot. Itt az elbeszélő nyelve is olyan, mintha csak a tűz mellett ülnénk egy este, és hallgatnánk a nagypapa szájából a népmeséket és az anekdotákat. A *Jovan háborúról álmodik* című novella egyetlen, sodró mondat. Egy bőbeszédű elbeszélő szóáradata, aki csak magyaráz, magyaráz. Nyughatatlan-ság, sietség, őrület árad az elbeszélés módából, ahogy a történetből is, amely egy megbolondult férfi sorsát meséli el. A már korábban említett *Gyapjas hal* egy multinacionális cég falain belül játszódik, ahol mindenki ül a gépe előtt. Nem is csoda, hogy az elbeszélésben átszűrött nevekké és internetes mémekkel találkozunk, és még egy chatbeszélgetést is olvashatunk.

Haklik Norbert új, 2017-es könyvében bebizonyítja, hogy minden történetéhez mesterien, biztos kézzel társít nyelvet és stílust. Egységes novellakötet a *Tom Hanks a vizek felett*, amely annyi módon szólal meg, ahány történetet elmesél. Mégis, akár mesét mond, akár viccekkel szórakoztat minket az elbeszélő, a humor, az irónia vagy épp a tárgyilagos, rövid mondatok mögött is megbújik a tragédia: a halál, a háború, a betegség és a társunk vagy a szabadság elvesztése. Mintha mindezzel üzenné az elbeszélő: bár a felszínen nevetünk, elmélkedhetünk, játszhatunk és ironizálhatunk bármennyit, valójában a háttérben véresen komoly döntések születnek, amelyek meghatározzák az egyén sorsát.

100 MAGYAR DOKUMENTUMFILM (1936–2013)

Válogatás a magyar dokumentumfilm-történet kiemelkedő műveiből

a Magyar Művészeti Akadémia filmklubja hétfő esténként
a Premier Kultcaféban **(1085 Budapest, Baross utca 1.)**

XII. *Művészet és hatalom*

2017. október 30., 18:00

Kisfaludy András: *Elszállt egy hajó a szélben* (1998)

2017. november 6., 18:00

Péterffy András: *Mozgóképregény* (2010)

2017. november 13., 18:00

Jelenczki István: *Eszmélet után* (2001–2004)

2017. október 9., 18:00

Kovács András: *Extázis 7-10-ig* (1969)

2017. október 16., 18:00

Gulyás János: *Ismeretlenek* (2005)

A vetítések után Szekfü András, a XII. sorozat házigazdája beszélget az alkotókkal, illetve a meghívott szakértőkkel.

